

Naujųjų Europos Sąjungos valstybių narių gerovės režimų vieta tradicinių Europos socialinių modelių tipologijoje¹

MARIUS SKUODIS

Vilniaus universiteto Tarptautinių santykių ir politikos mokslų institutas, Vokiečių g. 10, LT-01130 Vilnius

El. paštas: marius.skuodis@gmail.com

Šiame straipsnyje nagrinėjami Europos Sąjungos (toliau – ES) valstybių narių socialinės politikos modeliai, kurie yra vertinami pagal 36 kintamuosius naudojant hierarchinės klasterinės analizės metodą. Pagrindinis dėmesys skiriamas naujųjų ES valstybių gerovės režimų analizei, įvertinama naujųjų ES šalių gerovės režimų vieta tradicinių Europos socialinių modelių tipologijoje. Teigiama, kad išsiplėtusioje ES egzistuoja penki socialinės politikos modeliai, atitinkantys literatūroje minimus idealius gerovės valstybės režimus – konservatyvų-korporatyvinių, socialdemokratinį, liberalųjį, pietietišką bei pokomunistinį Vidurio ir Rytų Europos (toliau – VRE). Hierarchinės klasterinės analizės rezultatai paneigia bandymus naująsias ES šalis inkorporuoti į trijų tradicinių socialinių modelių tipologiją. Atliktas tyrimas taip pat išsklaido mokslinėje literatūroje vyraujančias abejones dėl penktojo – pokomunistinio VRE – socialinio modelio išskirtinumo. Analizė rodo, kad Čekijos, Slovėnijos ir Vengrijos socialiniai modeliai priskirtini ne pokomunistiniam, bet Vakarų Europos žemyno šalių konservatyviam-korporatyviam gerovės režimui. Lygiai taip pat iš visų pokomunistinio gerovės režimo valstybių aiškiai išsiskiria trys Baltijos šalys, pasižyminčios sparčiausiai Europoje augančia ekonomika ir mažiausiomis valstybių išlaidomis socialinei apsaugai. Šie faktai leidžia suabejoti išskiriamų socialinių modelių priklausomybe nuo valstybių ekonominio išsivystymo lygio.

Raktažodžiai: gerovės valstybė, gerovės režimas, socialiniai modeliai, socialinių modelių tipologija, hierarchinė klasterinė analizė

ĮVADAS

Socialinės politikos modelio, arba visuotinės gerovės valstybės režimo, sąvoka dažniausiai vartojama plačiąja prasme ir gali būti apibrėžiama kaip „būdai, kuriais gerovės kūrimas padalijamas tarp valstybės, rinkos ir namų ūkių“ (Arcanjo 2006: 5). Taigi, kalbant apie socialinės politikos modelį, pirmiausia galvoje turima valstybės, rinkos ir šeimos sąveika, suteikiant ir paskirstant visuomenės nariams būtinas prekes ir paslaugas. Plačioji socialinio modelio koncepcija kartu apima ir siaurąjį apibrėžimą – vyriausybės socialinės politikos visumą ir jos poveikį visuomenės gerovei (socialiniam aprūpinimui, visuomenės stratifikacijai). Priklausomai nuo vyriausybės politikos, valstybės, rinkos ir šeimos sąveikos bei jų nulemtos socialinės situacijos valstybių socialinės politikos modeliai gali būti skirstomi į tipus.

¹ Straipsnio autorius dėkoja prof. habil. dr. Jonui Čičinskui ir doc. dr. Rūtai Žiliukaitei už vertingas pastabas ir pasiūlymus.

Šiandieniniuose socialinės politikos tyrimuose bene dažniausiai minima danų sociologo Gøstos Esping-Anderseno trijų – liberaliojo, konservatyvaus-korporatyvinio ir socialdemokratinio – idealių gerovės valstybės režimų tipologija (Esping-Andersen 1990). Kiti autoriai dar skiria ketvirtąjį – užuomazginį / „lotynų lanko“ / pietietišką – gerovės valstybės režimą (Arts, Gelissen 2002; Kleinman 2002). Populiarėja VRE regiono šalių socialinės politikos tyrimai, kuriuose keliama penktojo – pokomunistinio – socialinio modelio idėja.

Vis dėlto valstybių socialinės politikos modelius nagrinėjančioje literatūroje didžiausias dėmesys skiriamas Vakarų Europos valstybių studijoms, tuo tarpu naujųjų ES šalių socialinės politikos tyrimai dar pakankamai nauji ir kelia daug neatsakytų klausimų. Vieni autoriai linkę naujas ES valstybes inkorporuoti į trijų tradicinių – liberaliojo, konservatyvaus-korporatyvinio ir socialdemokratinio – gerovės valstybės režimų tipologiją. Pavyzdžiui, Arvydas Guogis „Rytų Europos“ (pirmiausia minima Lietuva) socialinį modelį apibūdina kaip „pokomunistinį konservatyvų-korporatyvinį arba liberalųjį, arba tarpinį tarp šių dviejų tipų“ (Guogis 2000: 42, 2002: 81). Panašios nuomonės laikosi ir Leta Dromantienė, „Vidurio Europos“ socialinį modelį priskirdama tarpiniam režimui, pasižyminčiam „ir liberaliojo, ir konservatyviojo-korporatyvinio modelio bruožais“ (Dromantienė 2008: 103). Kiti autoriai naujųjų ES valstybių gerovės režimus skirsto į atskirus valstybių pogrupius, priskirtinus arba tradiciniams, arba atskiriems gerovės režimų tipams (Ferreira, Figueiredo 2005). Lygiai taip pat literatūroje dažnai pastebimi VRE regiono (Guogis 2000, 2002; Fenger 2007; Dromantienė 2008) ar Vidurio Europos regiono (MacMenamin 2003) šalims būdingi bendri bruožai, leidžiantys kalbėti apie išskirtinio VRE socialinio modelio tipą.

Taigi šiandien dar nėra aišku, kiek socialinės politikos modelių egzistuoja ES. Taip pat neaišku, ar naujųjų ES valstybių gerovės režimus galima priskirti tradiciniams Vakarų valstybių socialiniams modeliams, ar, nagrinėjant 27 ES šalių socialinę politiką, reikėtų taikyti išplėstinę Europos socialinių modelių tipologiją. Atsižvelgiant į šiuos klausimus, straipsnyje siekiama apžvelgti išsiplėtusios ES gerovės režimus ir pateikti 27 ES valstybių socialinės politikos tyrimams tinkančią Europos socialinių modelių tipologiją.

Straipsnį sudaro dvi dalys. Pirmojoje dalyje trumpai aptariama empirinio tyrimo metodologija, antrojoje pateikiama hierarchinės klasterinės analizės metodu, autoriaus sudarytais socialinių modelių vienodumo / skirtingumo rodikliais ir gausiais empiriniais duomenimis pagrįsta 27 ES valstybių socialinių modelių tipologija.

METODOLOGINIAI KLAUSIMAI

Darbe naudojamu hierarchinės klasterinės analizės metodu siekiama identifikuoti panašiomis charakteristikomis pasižyminčius atvejus (valstybes) ir, remiantis pasirinktais kriterijais, juos suskirstyti į atskiras homogeniškas grupes (klasterius). Šis statistinės analizės metodas (priešingai nei kiti klasterinės analizės tipai) papildomai leidžia įvertinti ir tiriamų atvejų grupėse išsiskiriančius pogrupius. Kadangi mažam tiriamų atvejų skaičiui rekomenduojama hierarchine klasterine analize nagrinėjami atvejai ne tik suskirstomi į tarpusavyje panašių atvejų grupes, bet ir į papildomus pogrupius (Garson 2008), tyrėjui suteikiama galimybė pačiam pasirinkti teoriškai ir empiriškai pagrįstą atvejų grupių (socialinių modelių) skaičių.

Svarbu pastebėti, kad hierarchinė klasterinė analizė grindžiama išimtinai tarp tiriamų atvejų egzistuojančiais panašumais. Dėl šios priežasties analizės rezultatai visuomet priklauso nuo dviejų aplinkybių: pirma – nuo stebimo reiškinio struktūros ir antra – nuo metodologinių sprendimų (Saint-Arnaud, Bernard 2003: 510). Taigi, viena vertus, hierarchinė klasterinė analizė leidžia išsamiai įvertinti nagrinėjamų atvejų tarpusavio ryšius ir dėl to puikiai tinka ES

šalių socialinės politikos modelių empirinei analizei. Kita vertus, siekiant patikimo rezultato, būtina priimti tinkamus metodologinius sprendimus.

Atliekant 27 ES valstybių socialinių modelių hierarchinę klasterinę analizę, priimti keturi metodologiniai sprendimai. Pirma, visi tyrimo empiriniai duomenys standartizuoti intervale nuo 0 iki 1, siekiant suvienodinti kintamųjų svorį ir išvengti grėsmės, kai keli kintamieji dėl jų empirinių reikšmių gali iškreipti analizės rezultatus. Antra, pasirinktas standartinis Euklido kvadratinio atstumo (angl. *squared Euclidean*) tarp atvejų matas (Euklido kvadratinio atstumo tarp atvejų matas paremtas atstumų tarp tiriamų objektų nustatymu koordinačių ašyje). Trečia, nuspręsta naudoti Wardo klasterių formavimo metodą, maksimizuojantį išskiriamų atvejų grupių homogeniškumą (Garson 2008). Galiausiai, analizuojant ES 27 valstybių socialines charakteristikas, nutarta pasirinkti 5 valstybių grupes (socialinius modelius).

Siekiant pasirinktą socialinių modelių skaičių pagrįsti empiriškai (hierarchinės klasterinės analizės rezultatai paprastai pateikiami tiriamų atvejų klasifikacijos medyje – dendrogramoje), darbe naudojami autoriaus sudaryti socialinių modelių vienodumo / skirtingumo rodikliai, kurie paremti tarp tiriamų atvejų esančių skirtumų, apskaičiuotų naudojant Euklido kvadratinio atstumo matą, vidurkiu. Skirtingumo rodikliai sudaryti skaičiuojant aritmetinį keliems modeliams priskiriamų valstybių tarpusavio skirtumų vidurkį (pavyzdžiui, I modelio, kuriam priskiriami a ir b atvejai, ir II modelio, sudaryto iš d ir c atvejų, skirtingumo rodiklis sudaromas apskaičiuojant aritmetinį a ir d, a ir c, b ir d, b ir c atvejų tarpusavio skirtumų vidurkį). Tuo tarpu skaičiuojant socialinio modelio vienodumo rodiklį, įvertinti visų atitinkamam modeliui priskiriamų valstybių tarpusavio skirtumai (skaičiuojant vienodumo rodiklį, neįtraukiamas konkrečios valstybės socialinio modelio skirtingumo rodiklis, lyginant su jos pačios socialiniu modeliu).

Hierarchinėje klasterinėje analizėje naudojamas Europos socialinius režimus apibūdinančių kintamųjų modelis konstruotas remiantis Sébastieno Saint-Arnaudo ir Paulo Bernardo (2003) visuotinės gerovės valstybės, kaip trijų jos komponentų – vyriausybės programų, socialinės situacijos ir politinio dalyvavimo, kaitos teorija (politinio dalyvavimo komponentas dėl statistinių duomenų trūkumo tyrime nenagrinėtas). Pastaroji teorija pasirinkta dėl to, kad, nepaisant įvairių autorių naudojamų skirtingų socialinius modelius apibūdinančių kriterijų, visi jie gali būti sugrupuoti į S. Saint-Arnaudo ir P. Bernardo siūlomas tris indikatorių grupes.

Tuo tarpu tyrime naudoti konkretūs 36 kintamieji pasirinkti remiantis Leonoros V. Ferreira ir Adelaide Figueiredo (2005) ir kiek mažiau S. Saint-Arnaudo ir P. Bernardo (2003) bei H. J. M. Fenger (2007) darbais. L. V. Ferreira ir A. Figueiredo Europos socialinių režimų studija pasirinkta dėl portugalų mokslininkų atliktos ES 22 valstybių gerovės režimų analizės. H. J. M. Fenger VRE socialinių modelių tyrimu remtasi dėl jame naudojamo supaprastinto ir pokomunistinių šalių tyrimams pritaikyto S. Saint-Arnaudo ir P. Bernardo kintamųjų modelio.

Vis dėlto svarbu pabrėžti, kad galimybes remtis jau atliktais tyrimais stipriai varžo pasirinktų atvejų ir priemonių empirinių duomenų apribojimai. Deja, šiandien dar sunku gauti visus pageidaujamus statistinius duomenis, apibūdinančius išsiplėtusios ES valstybių socialinius režimus. Lygiai taip pat empirinių duomenų pasirinkimą riboja įvairių organizacijų statistinių duomenų trūkumai, verčiantys dėl patikimumo darbe apsiriboti ES valstybių socialinių modelių analizei tinkamiausiais ES Statistikos agentūros (angl. *Eurostat*) duomenimis (valstybės išlaidų sveikatos apsaugai duomenys paimti iš Pasaulio sveikatos organizacijos duomenų bazės).

Atsižvelgiant į objektyvius apribojimus, socialinės politikos režimus apibūdinančių kintamųjų modelis konstruotas penkiais etapais. (1) Darbe nusprendus apsiriboti *Eurostat* duomenimis, pirmiausia išskirti L. V. Ferreira ir A. Figueiredo tyrime (tyrimo autoriai rėmėsi daugiausia *Eurostat* duomenimis) naudoti 36 kintamieji, kuriuos apibūdinantys 27 ES valstybių socialinės politikos analizei tinkami empiriniai duomenys buvo prieinami. (2) Siekiant tikslesnio kintamųjų modelio, papildomai įvertinti S. Saint-Arnaudo ir P. Bernardo (naudoti 36 kintamieji) bei H. J. M. Fenger (naudota 19 kintamųjų) gerovės valstybių tyrimai. Kadangi dauguma abiejuose darbuose naudotų kintamųjų sutapo su L. V. Ferreira ir A. Figueiredo tyrimo kintamaisiais, pasirinkti tik išskirtiniai. (3) Išsiskiriantys trijų darbų indikatoriai, kuriuos apibūdinančių statistinių duomenų *Eurostat* duomenų bazėje nebuvo, pagal galimybes buvo pakeisti panašiais prieinamais kintamaisiais. (4) Į formuojamą modelį taip pat įtraukti minėtuose darbuose nenaudoti, bet, autoriaus nuomone, ne mažiau svarbūs „valstybės išlaidų tyrimams ir plėtrai“ bei „vyresniųjų asmenų užimtumo“ rodikliai, apie kuriuos daug diskutuojama gerovės valstybės kaitos kontekste. (5) Formuojant modelį vadovautasi maksimalios diversifikacijos principu, siekiant, kad keli kintamieji ne tik nesutaptų, bet ir nebūtų pernelyg panašūs tarpusavyje. Taigi, vadovaujantis įvardytais principais, sukonstruotas 36 kintamųjų dviejų dalių modelis, kuris naudojamas analizuojant ES socialinius režimus (pasirinkti kintamieji pateikti 3 lentelėje).

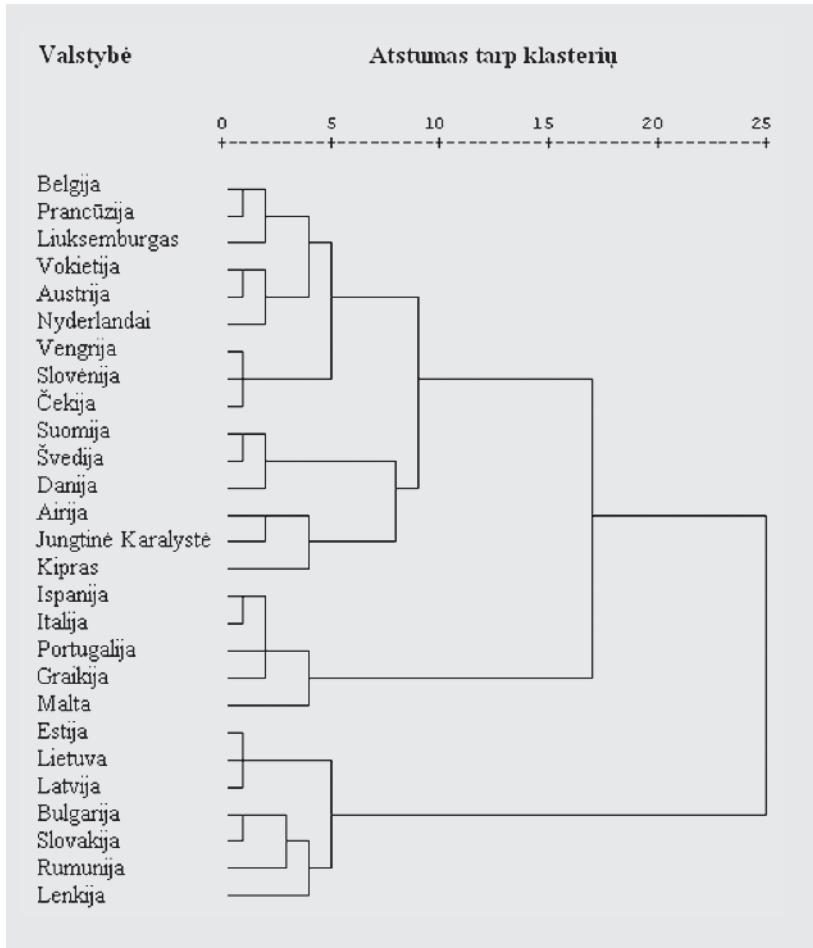
Būtina paminėti ir priimtą sprendimą dėl naudojamų statistinių duomenų laikotarpio. Nors S. Saint-Arnaldas ir P. Bernardas (2003) bei L. V. Ferreira ir A. Figueiredo (2005) savo tyrimuose naudojo vienerių metų empirinius duomenis (H. J. M. Fenger dalį kintamųjų apibūdino pagal kelerių metų empirinių duomenų vidurkį), atlikus žvalgomąją hierarchinę klasterinę analizę pastebėta, kad, naudojant skirtingų ir tik vienerių metų (ne laikotarpio) duomenis, egzistuoja gana didelė paklaida, galinti iškreipti analizės rezultatus. Naudojant tik vienerių metų duomenis, taip pat susiduriama su analizės rezultatų paklaida dėl natūralios statistinių duomenų paklaidos. Dėl šios priežasties, analizuojant ES egzistuojančius socialinius modelius, darbe naudojami 2004–2006 m. (trejų metų laikotarpio) empirinių duomenų vidurkiai².

ES SOCIALINIŲ MODELIŲ TIPOLOGIJA

Dvidešimt septynių ES valstybių socialinius režimus apibūdinančių kintamųjų analizė leidžia daryti dvi pagrindines išvadas. Remiantis hierarchinės klasterinės analizės rezultatais pirmiausia galima konstatuoti, kad išsiplėtusioje ES egzistuoja mažiausiai penki socialinės politikos modeliai. Antra, naudojamu metodu išskiriami gerovės režimai atitinka literatūroje minimus konservatyvų-korporatyvinių, socialdemokratinį, liberalųjį, pietietišką bei pokomunistinį VRE socialinius režimus. Atliktos hierarchinės klasterinės analizės rezultatai pateikiami dendogramoje.

² Dėl prieinamų statistinių duomenų trūkumo 3 lentelėje pateikti 2–6, 8–9 ir 30 numeriais pažymėtų kintamųjų reikšmių vidurkiai 2004–2005 m.; 10–11 – 2003–2004 m.

Dendrograma. ES 27 VALSTYBIŲ SOCIALINIŲ MODELIŲ HIERARCHINĖ KLASTERINĖ ANALIZĖ PAGAL 2004–2006 M. STATISTINIUS DUOMENIS

Pastaba: naudotas Euklido kvadratinio atstumo tarp atvejų matas, Wardo klasterių formavimo metodas; empiriniai duomenys standartizuoti intervale nuo 0 iki 1.

Siekiant nustatyti išsiplėtusioje ES egzistuojančių socialinių modelių skaičių, dendrogramą patogiausia analizuoti keturiais etapais. Žvelgiant tiriamųjų atvejų skirtumų skalės mažėjimo kryptimi (iš dešinės į kairę), pirmiausia aiškiai matyti 7 naujųjų (Estija, Lietuva, Latvija, Bulgarija, Slovakija, Rumunija, Lenkija) ir 20 likusių ES valstybių klasteriai. Dėl šios priežasties jau pirmajame dendogramos analizės etape galima išskirti mažiausiai du labiausiai tarpusavyje nutolusius „naujųjų“ ir likusių ES valstybių, prie kurių priskiriamos ir penkios naujosios ES šalys (Vengrija, Slovėnija, Ćekija, Kipras, Malta), gerovės režimus.

Vis dėlto heterogeniškas 20 likusių ES valstybių klasteris vėliau išsišakoja į du – Pietų Europos (Ispanija, Italija, Portugalija, Graikija, Malta) ir 15 kitų ES šalių – pogrupius. Taigi, remiantis hierarchinės klasterinės analizės rezultatais, antrajame dendogramos analizės etape

jau išskiriami mažiausiai trys – 7 naujųjų, 5 Pietų Europos šalių ir 15 likusių ES valstybių – socialiniai modeliai.

Penkiolikos likusių ES šalių socialinis režimas papildomai skyla į tris pogrupius: (1) žemynines senąsias ES šalis (Belgija, Prancūzija, Liuksemburgas, Vokietija, Austrija, Nyderlandai), prie kurių priskiriamos ir trys naujosios ES valstybės (Vengrija, Slovėnija, Čekija); (2) Šiaurės Europos šalis (Suomija, Švedija, Danija); (3) Airijos, Jungtinės Karalystės ir Kipro pogrupį. Šie trys valstybių klasteriai, nepaisant kelių išimčių, atitinka bene žymiausioje G. Esping-Anderseno (1990) gerovės valstybės režimų tipologijoje minimus režimus – konservatyvų-korporatyvinį, socialdemokratinį ir liberalųjį. Taigi trečiajame analizės etape išskiriami net penki – 7 naujųjų, 5 Pietų Europos, 9 žemyninės Europos, 3 socialdemokratinė ir 3 liberalių šalių – socialiniai modeliai.

Galiausiai galima išvelgti atskirus valstybių pogrupius beveik visuose įvardytuose valstybių klasteriuose. Pirmiausia atkreiptinas dėmesys į nevienalyčiam 7 naujųjų ES valstybių klasteryje išsiskiriančius trijų Baltijos valstybių bei Lenkijos ir Rumunijos gerovės režimus. Tokioje pat nevienalytėje konservatyvaus-korporatyvinio socialinio modelio grupėje į akis krinta trijų naujųjų ES valstybių (Vengrija, Slovėnija, Čekija), „frankofoniškųjų“ (Belgija, Prancūzija, Liuksemburgas) ir „germaniškųjų“ (Vokietija, Austrija, Nyderlandai) gerovės režimų pogrupiai. Tuo tarpu dvi Viduržemio jūros valstybės – Kipras ir Malta – gali būti laikomos atitinkamai liberaliojo ir pietietiško socialinių modelių išimtimis. Taigi, analizuojant hierarchinės klasterinės analizės rezultatus, dendogramoje pastebima bent 12 valstybių grupių.

Kaip jau buvo minėta metodologinėje darbo dalyje, hierarchinė klasterinė analizė pasižymi tuo, kad šiuo metodu nagrinėjami atvejai ne tik suskirstomi į tarpusavyje panašių atvejų grupes, bet ir į papildomus pogrupius (Garson 2008). Dėl šios priežasties, viena vertus, darbe naudojamas metodas suteikia tyrėjui galimybę pasirinkti priimtina atvejų grupių (socialinių modelių) skaičių. Kita vertus, tyrėjas lygiai taip pat susiduria su pasirenkamų klasterių pagrįstumo problema, kadangi hierarchinės klasterinės analizės rezultatuose pateikiamas klasterių skaičius kinta nuo 1 (visi atvejai priskiriami vienam klasteriui) iki tiriamųjų atvejų skaičiaus (šioje analizėje net iki 27).

Vertinant statistinio reikšmingumo matais, reikšmingiausia skirti labiausiai tarpusavyje nutolusius 7 naujųjų ir 20 likusių ES šalių socialinės politikos modelius. Vis dėlto, apsibrėžiant tik keliais labiausiai išsiskiriančiais klasteriais, nėra tinkamai atsižvelgiama bent į du daug svarbesnius aspektus. Pirma, tik dviejų klasterių išskyrimas apriboja galimybes tinkamai įvertinti homogeniškesnius klasterius sudarančių valstybių pogrupius. Antra, pasirenkant tik du socialinius modelius, ignoruojami daugelio autorių teoriniai darbai. Dėl šių priežasčių, derinant idealių gerovės valstybės režimų teorijas, autoriaus sudarytus socialinių modelių vienodumo / skirtingumo rodiklius ir hierarchinės analizės rezultatus, darbe nuspręsta skirti penkis socialinės politikos modelius (žr. 1 lentelę).

1 lentelė. ES SOCIALINIŲ MODELIŲ TIPOLOGIJA

	SOCIALINIAI MODELIAI				
	I	II	III	IV	V
	Konservatyvus-korporatyvinis	Socialdemokratinis	Liberalusis	Pietietiškas	Vidurio ir Rytų Europos
Valstybės	Belgija (10)	Suomija	Airija	Ispanija	Estija (6)
	Prancūzija (10)	Švedija	Jungtinė Karalystė	Italija	Lietuva (6)
	Liuksemburgas (10)	Danija		Portugalija	Latvija (6)
			Kipras (8)	Graikija	
	Vokietija (10)				Lenkija (9)
	Austrija (10)			Malta (11)	
	Nyderlandai (10)				Rumunija (12)
	Vengrija (7)				Bulgarija
	Slovėnija (7)				Slovakija
Čekija (7)					

Pastaba: kiekvienos ES valstybės socialinis modelis lentelėje priskirtas vienam iš 5 ES egzistuojančių gerovės režimų. Ryškiausi atitinkamam gerovės režimui priskiriamų valstybių pogrupiai atskirti. Skliaustuose pažymėtas modelių skaičius, kurį pasirinkus atitinkamos valstybės, remiantis analizės rezultatais, būtų priskiriamos papildomam modeliui (pavyzdžiui, nusprendus skirti ne 5, bet 6 socialinės politikos modelius, trys Baltijos šalys būtų priskiriamos atskiram – šeštajam – modeliui).

2 lentelė. ES SOCIALINIŲ MODELIŲ VIENODUMO* IR SKIRTINGUMO RODIKLIAI

SOCIALINIAI MODELIAI		I	II	III	IV	V
		Konservatyvus-korporatyvinis	Socialdemokratinis	Liberalusis	Pietų Europos	Vidurio ir Rytų Europos
I	Konservatyvus-korporatyvinis	2,52*				
II	Socialdemokratinis	3,99	1,93*			
III	Liberalusis	4,62	5,05	3,68*		
IV	Pietų Europos	4,71	8,01	5,29	2,80*	
V	Vidurio ir Rytų Europos	5,51	8,81	5,90	5,90	2,85*

* Vienodumo rodiklis. Didesnis vienodumo rodiklis, pažymėtas žvaigždute ir esantis tamsesne spalva paryškintoje lentelės dalyje, rodo mažesnę socialinio modelio homogeniškumą lygį. Tuo tarpu didesnis skirtingumo rodiklis, esantis baltoje lentelės dalyje, – tarp atitinkamų socialinių modelių egzistuojančius didesnius skirtumus.

Teoriškai ir statistiškai optimalų penkių ES socialinės politikos modelių skaičių geriausiai patvirtina autoriaus sudaryti gerovės valstybės režimų vienodumo (V) ir skirtingumo (S) rodikliai. Pagal 2 lentelėje pateiktus socialinių modelių vienodumo rodiklius, homogeniškiausiu galima įvardyti Suomijos, Švedijos ir Danijos socialdemokratinį modelį ($V = 1,93$). Tuo tarpu Airijos, Jungtinės Karalystės ir Kipro liberalusis režimas išsiskiria Kipro socialinio modelio sąlygojamu didžiausiu heterogeniškumo lygiu ($V = 3,68$; Airijos ir Jungtinės Karalystės $V = 2,83$). Likę konservatyvus-korporatyvinis, pietietiškas bei VRE socialiniai modeliai pasižymi vidutiniu vienodumo rodikliu, kurį lemia šiek tiek labiau išsiskiriančios modelius sudarančių šalių grupės.

Socialinių modelių vienodumo rodikliai rodo, kad išskiriant daugiau nei penkis socialinius modelius, tokią tipologiją būtų galima laikyti pertekline. Nors trijų konservatyvaus-korporatyvinio modelio pogrupių – (1) Belgijos, Prancūzijos, Liuksemburgo ($V = 1,73$); (2) Vokietijos, Austrijos, Nyderlandų ($V = 1,97$); (3) Vengrijos, Slovėnijos, Čekijos ($V = 1,45$) – vienodumo laipsniai mažesni už bendrą modelio vienodumo lygį ($V = 2,52$), trijų valstybių pogrupių inkorporavimas į vieną modelį labai nepadidina jo heterogeniškumo. Lygiai tas pats tinka ir kalbant apie Pietų Europoje išsiskiriančią Maltą ar tris Baltijos valstybes, tarp kurių egzistuoja daug mažesni skirtumai ($V = 1,32$) nei tarp visų VRE modelio valstybių ($V = 2,85$). Kita vertus, 2 lentelėje pateikti socialinių modelių skirtingumo rodikliai rodo, kad, išskiriant mažiau nei penkis modelius, jų heterogeniškumo lygis augtų labiau. Tokiu atveju nebūtų tinkamai atsižvelgiama į atskirus panašių valstybių pogrupius.

Be penkių socialinių modelių tipologijos statistinio pagrindo, 3 lentelėje pateikiami skirtingumo rodikliai suteikia tyrimui daug vertingos papildomos informacijos. Pirmiausia pateikti duomenys dar kartą patvirtina pietietiško ir VRE gerovės režimų išskirtinumo faktą, kadangi abu įvardyti modeliai akivaizdžiai skiriasi tarpusavyje ir nėra bent kiek ryškiau panašesni į kitus gerovės valstybės režimus. Antra, išskiriami įvardyti modeliai paneigia bandymus visas naująsias ES šalis inkorporuoti į trijų tradicinių – liberaliojo, konservatyvaus-korporatyvinio ir socialdemokratinio – socialinių modelių tipologiją.

Vertinant tarp skirtingų gerovės režimų egzistuojančius skirtumus, neišvengiamai tenka pastebėti didelį Viduržemio jūros ir VRE regiono šalių socialinių režimų heterogeniškumo lygį. Net ir šiame darbe Kipro socialinė sistema priskiriama liberaliajam modeliui, o Maltos socialinis modelis gali būti laikomas Pietų Europos režimo išimtimi. Iš dendogramos taip pat akivaizdu, kad konservatyviam-korporatyviniam režimui priskiriami Vengrijos, Slovėnijos ir Čekijos modeliai daug panašesni į konservatyvių šalių gerovės režimus nei į kitų pokomunistinių VRE valstybių modelius.

Dėl šių priežasčių būtų klaidinga visas Pietų Europos ir VRE valstybes bandyti inkorporuoti į trijų tradicinių gerovės valstybės režimų tipologiją. Lygiai taip pat reikia pripažinti, kad nors Vengrijos, Slovėnijos, Čekijos ir Kipro pavyzdžiai rodo pastarųjų gerovės valstybių panašumus su tradiciniams režimams priskiriamų valstybių modeliais, likusių Pietų ir VRE šalių socialinių modelių aukštas homogeniškumo lygis bei dideli skirtumai nuo kitų gerovės režimų visgi leidžia kalbėti apie atskirus Pietų Europos ir VRE gerovės modelius. Penkių ES socialinių modelių tipologiją galiausiai patvirtina socialinius režimus apibūdinančių kintamųjų analizė (žr. 3 lentelę).

3 lentelė. ES SOCIALINIUS MODELIUS APIBŪDINANČIŲ KINTAMŲJŲ REIŠMĖS (VIDURKIAI)

Eil. Nr.	Kintamasis	Socialinis modelis				
		I	II	III	IV	V
		Konservatyvus-korporatyvinis	Socialdemokratinis	Liberalusis	Pietų Europos	Vidurio ir Rytų Europos
I. VIEŠOJI POLITIKA						
Finansavimas ir mokesčiai						
1	Valstybės išlaidos (BVP %)	47,33 %	52,70 %	40,52 %	44,54 %	36,69 %
2	Valstybės finansuojama socialinės apsaugos lėšų dalis (valstybės išlaidos socialinei apsaugai %)	30,46 %	51,80 %	52,53 %	36,29 %	29,09 %
3	Socialinio draudimo įmokos (BVP %)	14,31 %	8,93 %	6,52 %	11,02 %	10,35 %
Socialinė apsauga						
4	Valstybės išlaidos socialinei apsaugai (BVP %)	25,97 %	29,83 %	20,92 %	22,77 %	15,20 %
5	Valstybės išlaidos garantuotoms pajamoms (valstybės socialinės išlaidos pagyvenusiems, žmonėms su negalia, bedarbiams, šeimai / vaikams %)	63,28 %	70,17 %	58,60 %	63,59 %	66,73 %
6	Valstybės išlaidos skurdui mažinti (valstybės socialinė parama mirus šeimos nariui, būstui įsigyti, mažinant socialinę atskirtį)	7,46 %	6,20 %	9,45 %	7,07 %	4,56 %
7	Socialinių pervedimų, skirtų mažinti skurdą, veiksmingumas (% kurio sumažėjo prieš socialinius pervedimus buvęs skurdo lygis)	49,23 %	60,67 %	34,92 %	21,44 %	26,10 %
Sveikatos apsauga						
8	Valstybės išlaidos sveikatos apsaugai (BVP %)	9,25 %	8,57 %	7,18 %	9,23 %	6,41 %
9	Privačios išlaidos sveikatos apsaugai (namų ūkių išlaidos %)	3,55 %	3,15 %	3,08 %	4,11 %	3,62 %

3 lentelės tęsinys

Švietimas, tyrimai ir plėtra						
10	Valstybės išlaidos švietimui (BVP %)	5,21 %	7,35 %	5,62 %	4,57 %	4,72 %
11	Privačios išlaidos švietimui (namų ūkių išlaidos %)	0,71 %	0,50 %	1,83 %	1,29 %	1,35 %
12	Valstybės išlaidos tyrimams ir plėtrai (BVP %)	1,78 %	3,24 %	1,14 %	0,82 %	0,61 %
II. SOCIALINĖ SITUACIJA						
Darbo rinka						
13	Užimtumas (darbo jėgos %)	64,82 %	72,44 %	69,37 %	60,61 %	59,52 %
14	Moterų ir vyrų užimtumo lygio skirtumas (moterų užimtumo lygio % lyginant su vyrų užimtumu)	81,06 %	93,04 %	78,25 %	64,84 %	85,35 %
15	Jaunimo (15–24 m.) užimtumas (%)	37,19 %	47,71 %	36,59 %	37,16 %	25,77 %
16	Vyresniųjų (55–64 m.) užimtumas (%)	36,91 %	60,75 %	53,20 %	39,96 %	40,96 %
17	Dirbantieji pagal laikinas darbo sutartis (darbo jėgos %)	11,04 %	14,00 %	7,63 %	16,24 %	7,97 %
18	Dirbantieji nepilną darbo dieną (darbo jėgos %)	18,34 %	20,28 %	16,92 %	9,96 %	7,17 %
19	Dirbantieji savo pačių įmonėse (darbo jėgos %)	11,72 %	10,18 %	16,42 %	21,87 %	14,11 %
20	Nedarbo lygis (darbo jėgos %)	6,96 %	6,65 %	4,71 %	8,26 %	10,8 %
21	Moterų ir vyrų nedarbo lygio skirtumas (vyrų nedarbo lygio % lyginant su moterų nedarbo lygiu)	82,56 %	92,46 %	99,99 %	61,13 %	104,67 %
22	Ilgalaikis (12 mėnesių ir ilgesnis) nedarbas (darbo jėgos %)	3,14 %	1,44 %	1,22 %	3,62 %	6,14 %
23	Moterų ir vyrų ilgalaikio nedarbo lygio skirtumas (vyrų ilgalaikio nedarbo lygio % lyginant su moterų ilgalaikiu nedarbo lygiu)	86,61 %	112,28 %	151,64 %	64,47 %	105,90 %

3 lentelės tęsinys

Nelygybė						
24	Moterų ir vyrų darbo užmokesčio nelygybė (moterų vidutinio valandos darbo užmokesčio skirtumas lyginant su vyrų vidutiniu darbo užmokesčiu)	14,50 %	17,89 %	18,45 %	8,40 %	16,67 %
25	Pajamų paskirstymo nelygybė (20 % gyventojų, gaunančių didžiausias pajamas, ir 20 %, gaunančiųjų mažiausias pajamas, santykis)	3,94 %	3,46 %	4,96 %	5,56 %	5,55 %
26	Skurdo lygis po socialinių pervedimų (gyventojų, disponuojančių 60 % mažesnėmis nei vidutinėmis pajamomis, arba gyvenančių žemiau skurdo lygio %)	12,57 %	11,45 %	18,22 %	18,63 %	17,90 %
Gyvenimo sąlygos, švietimas ir mokymas						
27	Kūdikių mirtingumas (1000 gimusiųjų)	4,06	3,33	4,32	4,07	8,56
28	Gimstamumas (moteriai tenkantis vidutinis gimusiųjų skaičius)	1,49	1,80	1,72	1,36	1,32
29	Vidutinė gyvenimo trukmė (m.)	78,26 m.	79,36 m.	79,35 m.	79,64 m.	72,78 m.
30	Keturmečiai švietimo įstaigose (%)	87,77 %	76,05 %	66,55 %	87,01 %	66,96 %
31	Jaunimo (20–24 m.) išsilavinimas (įgijusiųjų aukštesnįjį vidurinį išsilavinimą %)	81,42 %	82,59 %	81,39 %	63,90 %	83,65 %
32	Pirmalaikis (18–24 m.) mokyklos palikimas (%)	10,98 %	9,61 %	14,90 %	29,57 %	13,11 %
33	Suaugusieji (25–64 m.) su aukštesniu viduriniu išsilavinimu (%)	75,47 %	81,16 %	67,75 %	41,77 %	82,81 %
34	Visą gyvenimą trunkantis mokymasis (%)	9,47 %	27,43 %	14,09 %	5,11 %	4,51 %
Ekonominė situacija						
35	Realus BVP augimas (%)	3,45 %	3,53 %	4,02 %	2,47 %	7,55 %
36	Infliacija (%)	2,52 %	1,11 %	2,11 %	2,80 %	5,13 %

Iš 3 lentelėje pateiktų statistinių duomenų akivaizdu, kad socialdemokratinis modelis pasižymi plačios apimties ir dideliais mokesčiais finansuojama gerovės valstybe (valstybės išlaidos sudaro 52,70 % BVP; didelė valstybės finansuojama socialinės apsaugos lėšų dalis; mažas socialinio draudimo įmokų procentas), išskirtinėmis išlaidomis švietimui (7,35 % BVP), tyrimams ir plėtrai (3,24 % BVP), aukštais gyvenimo standartais (ilga gyventojų gyvenimo trukmė, mažas kūdikių mirtingumas, didelis išsilavinusių žmonių procentas), didele visuomenės lygybe (maža pajamų paskirstymo nelygybė; žemas skurdo lygis) ir gerovės valstybės finansavimą užtikrinančiu aukštu užimtumo lygiu (72,44 %). Nepaisant panašaus užimtumo lygio (69,37 %), liberalusis socialinis modelis laikytinas priešingu socialdemokratiniam, kadangi liberalios gerovės valstybės apimtis apribota iki minimumo (valstybės išlaidos sudaro 40,52 % BVP; santykinai žemas socialinės apsaugos sistemos finansavimo lygis – 20,92 % BVP), o didelis laisvos rinkos vaidmuo ir minimalus perskirstymas (Guogis 2000: 18) lemia akivaizdžią visuomenės nelygybę (aukštas skurdo lygis; didelė pajamų paskirstymo nelygybė). Tuo tarpu konservatyvus-korporatyvinis gerovės režimas išsiskiria sąlyginai plačios apimties gerovės valstybe (valstybės išlaidos sudaro 47,33 % BVP), gerai išplėtotą socialinio draudimo sistema (didelis socialinio draudimo įmokų procentas), vidutiniu perskirstymo lygiu (maža pajamų paskirstymo nelygybė; sąlyginai žemas skurdo lygis) ir kiek didesnėmis nedarbo problemomis.

Pietietiško ir VRE gerovės režimų socialinės situacijos indikatoriai rodo daug žemesnį pastarojo regiono valstybių ekonominio išsivystymo lygį. Abu socialiniai modeliai susiduria su didele visuomenės nelygybe, skurdo problemomis ir aukštu nedarbo lygiu. Vis dėlto pietietiško modelio šalys išsiskiria sąlyginai plačios apimties (mažesnės nei konservatyviose-korporatyvinėse valstybėse, tačiau didesnės nei liberaliose šalyse), tačiau neveiksminga socialinės apsaugos sistema (didžiausia pajamų paskirstymo nelygybė; aukštas skurdo lygis; išskirtinai mažas socialinių pervedimų, skirtų skurdui mažinti, veiksmingumas), gerai išplėtotą sveikatos apsaugą (didelės valstybės išlaidos sveikatos apsaugai, vidutinis kūdikių mirtingumas, ilga gyventojų gyvenimo trukmė) ir išskirtinai mažu dėmesiu švietimui (mažos išlaidos švietimui, mažas vidurinį išsilavinimą turinčių gyventojų procentas, akivaizdžios mokyklos nelankymo problemos). Tuo tarpu minimalistiniam VRE socialiniam modeliui būdingas itin mažas viešosios politikos programų finansavimas (valstybės išlaidos sudaro tik 36,69 % BVP; išlaidos socialinei apsaugai, sveikatos apsaugai bei tyrimams ir plėtrai laikytinos mažiausiomis iš visų ES gerovės režimų) ir išskirtinai žemas gyvenimo lygis (didelis kūdikių mirtingumas, išskirtinai trumpa gyventojų gyvenimo trukmė). Kita vertus, į akis krinta VRE socialinio modelio šalyse sparčiai auganti ekonomika ir regiono perspektyvas didinantis didelis išsilavinusių žmonių skaičius.

IŠVADOS

Atliktos hierarchinės klasterinės analizės rezultatai patvirtina penkis ES socialinės politikos modelius, atitinkančius literatūroje minimus konservatyvų-korporatyvinių, socialdemokratinį, liberalųjį, pietietišką ir pokomunistinį VRE gerovės valstybės režimus. Nors nagrinėjant 27 ES valstybių socialines sistemas galima išvelgti daugiau nei penkių panašių gerovės režimų klasterius, darbe naudojami socialinių modelių vienodumo ir skirtingumo rodikliai patvirtina optimalų penkių modelių skaičių. Naudojami rodikliai taip pat patvirtina išskirtinių pietietiško ir VRE socialinių modelių egzistavimo faktą bei paneigia bandymus visas naujas ES šalis inkorporuoti į trijų tradicinių – liberaliojo, konservatyvaus-korporatyvinio, socialdemokratinio – socialinių modelių tipologiją.

Patvirtinus pokomunistinį VRE gerovės valstybės režimą, ateities tyrimuose svarbu tinkamai įvertinti šiam regionui priskiriamų valstybių skirtumus. Atlikta analizė rodo, kad Čekijos, Slovėnijos ir Vengrijos socialiniai modeliai priskirtini ne pokomunistiniam, bet Vakarų Europos žemyninių šalių konservatyviam-korporatyviniam gerovės režimui. Iš visų pokomunistinio gerovės režimo valstybių aiškiai išsiskiria ir trys Baltijos šalys, pasižyminčios sparčiausiai Europoje augančia ekonomika ir mažiausiomis valstybių išlaidomis socialinei apsaugai. Taigi tyrimas leidžia teigti, kad naujųjų ES šalių socialiniams modeliams būdingi gana skirtingi bruožai, verčiantys kalbėti apie VRE regiono valstybių priskyrimą skirtingiems socialiniams modeliams ir papildomai atkreipti dėmesį į pokomunistinio modelio šalių pogrupius.

Nors visos naujosios ES šalys išsiskiria akivaizdžiai žemesniu ekonominio išsivystymo lygiu, pokomunistiniam VRE socialiniam modeliui priskiriamų Baltijos šalių ir tradiciniam konservatyviam-korporatyviniam režimui priskiriami Čekijos, Slovėnijos ir Vengrijos pavyzdžiai rodo skirtingas valstybių socialinių modelių vystymosi kryptis.

Kita vertus, naujųjų ES valstybių integracija į ES sąlygojo milžiniškas reformas. Šiandien naujosios ES šalys patiria didelį europeizacijos poveikį ir yra priverstos spręsti visoms Europos šalims bendrus globalizacijos, darbo rinkos kaitos, lėtėjančio ekonomikos augimo, visuomenės senėjimo, migracijos bei kitus iššūkius. Šių veiksnių įtaka neabejotinai lems visų Europos socialinių modelių pokyčius.

Gauta 2008 10 15
Priimta 2009 05 04

Literatūra

1. Arcanjo, M. 2006. "Ideal (and Real) Types of Welfare State", in *Working Papers from Department of Economics at the School of Economics and Management (ISEG)*. Technical University of Lisbon.
2. Arts, W. A.; John, G. 2002. "Three worlds of welfare capitalism or more? A state-of-the-art report", *Journal of European Social Policy* 12(2): 137–158.
3. Dromantienė, L. 2008. *Socialinės Europos kūrimas*. Vilnius: Mykolo Romerio universiteto leidybos centras.
4. Esping-Andersen, G. 1990. *The Three Worlds of Welfare Capitalism*. Cambridge: Polity Press.
5. Fenger, H. J. M. 2007. "Welfare regimes in Central and Eastern Europe: Incorporating post-communist countries in a welfare regime typology", in *Contemporary Issues and Ideas in Social Sciences*.
6. Ferreira, L. V.; Adelaide, F. 2005. "Welfare Regimes in the EU 15 and in the Enlarged Europe: An Explanatory Analysis", in *FEP (Faculdade de Economia, Universidade do Porto) Working Papers* 176.
7. Garson, G. D. "Cluster Analysis", in *Statnotes: Topics in Multivariate Analysis*, ed G. David Garson. North Carolina State University.
8. Guogis, A. 2002. „Dėl Lietuvos socialinės politikos modelio“, *Politologija* 4(28): 76–95.
9. Guogis, A. 2000. *Socialinės politikos modeliai*. Vilnius: Eugrimas.
10. Kleinman, M. 2002. *A European Welfare State? European Union Social Policy in Context*. Basingstoke: Palgrave.
11. McMenamin, I. 2003. "Is there an East-Central European Variety of Democratic Capitalism? A Twenty-Two Country Cluster Analysis", *Working Papers in International Studies, Centre for International Studies, Dublin City University* 5.
12. Saint-Arnaud, S., Paul, B. 2003. "Convergence or Resilience? A Hierarchical Cluster Analysis of the Welfare Regimes in Advanced Countries", *Current Sociology* 51(5): 499–527.

MARIUS SKUODIS

The welfare regimes of the new European Union member states in the typology of traditional European social models

Summary

The article analyses welfare state regimes in the enlarged EU and introduces a typology of the EU social models, based on the hierarchical cluster analysis method, homogeneity / heterogeneity indexes of social models and numerous statistical data.

Contrary to the doubts about the existence of the post-communist and southern social models, the hierarchical cluster analysis reported in this paper confirms five EU welfare regimes: conservative-corporatist, social-democratic, liberal, southern and post-communist. Although the hierarchical cluster analysis shows that it is possible to distinguish more than five clusters of similar welfare regimes, the homogeneity / heterogeneity indexes of social models confirm an optimal number of five European social models. Empirical research disproves attempts to incorporate all the Mediterranean as well as Central and Eastern European countries into the traditional welfare regime typology. The homogeneity / heterogeneity indexes of social models also confirm the existence of the most questionable post-communist model.

Statistical data show that the frequently disputed post-communist and southern social models can be distinguished from the traditional welfare regimes by lower levels of economic development. Both social models face great inequality, problems of poverty and high unemployment rates. Nevertheless, the southern social model is characterized by a rather extensive (less than in conservative-corporatist and more than in liberal states) and ineffective social security system, well developed health service and exceptionally little attention to education. Whereas, the post-communist model can be distinguished for a notably low level of public spending and exceptionally low living standards. On the other hand, the GDP growth rate in the post-communist regime is the highest in Europe. What is more, the latter model can be characterized by a great number of educated people.

However, the hierarchical cluster analysis allowed the author to distinguish groups of three Central European states, three Baltic States and other EU newcomers. The research shows that the Czech Republic, Hungary and Slovenia should be classified to the conservative-corporatist rather than to the post-communist regime. Similarly, the author discerns an exceptional subgroup of three Baltic States which (although classified in the post-communist social model) are distinguished for the fastest growing economies and for the least public spending on social protection. These differences in the group of new EU member states show different development paths of their social models.

Key words: welfare state, welfare regime, social models, typology of social models, hierarchical cluster analysis